Γνωμικά στην τραγωδία *Αίας* του Σοφοκλή

Νεφέλη Σταυροπούλου – Δάφνη Συρίγου, Γ6

Τα γνωμικά είναι φράσεις σύντομες και επιγραμματικές που εκφράζουν με κατηγορηματικό τρόπο μια αλήθεια για τη ζωή ή υποδεικνύουν συγκεκριμένη συμπεριφορά. Χρησιμοποιούνται για να προσδώσουν κύρος, αξιοπιστία και γλαφυρότητα στο λόγο. Τα γνωμικά που προέρχονται από τη λαϊκή σοφία λέγονται παροιμίες. Διατυπώνονται σε ευθύ λόγο και στοχεύουν στην ηθική διάσταση του θέματος. Στον *Αίαντα* (όπως και σε άλλες τραγωδίες π.χ. Ευριπίδη *Ελένη*) υπάρχουν πολλά γνωμικά και παροιμίες που μας δίνουν πληροφορίες για τις αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων, φανερώνουν στοιχεία του πολιτισμού τους αλλά και της καθημερινής τους ζωής. Τα γνωμικά φαίνεται να αποτελούν αναπόσπαστο της ιστορίας της Αρχαίας Ελλάδας και αντικείμενο μελέτης πολλών επιστημόνων. Πολλά γνωμικά και παροιμίες είναι ίδια στις μέρες μας. Παρόλο που κάποια από αυτά φαίνεται να μην χρησιμοποιούνται πλέον οι ιδέες που εκφράζουν έχουν υιοθετηθεί από τον λαό και εξακολουθούν να περνούν από γενιά σε γενιά.

Στην τραγωδία *Αίας* του Σοφοκλή υπάρχουν πλήθος από παροιμίες και γνωμικά (δίνονται παράλληλα και οι αντίστοιχες ελληνικές παροιμίες και τα γνωμικά, όπου τα εντοπίσαμε):

1. «Μα δεν γελάει καλύτερα όποιος γελάει με τον εχθρό του;» (Αθηνά, στίχος 79).
   Στις μέρες μας υπάρχει η αντίστοιχη παροιμία «Γελάει καλύτερα όποιος γελάει τελευταίος.»
2. «Όλα γίνονται όταν βάλει την τέχνη του ο Θεός» (Οδυσσέας, στίχος 86).
   Στις μέρες μας λέμε «Με τη βοήθεια του Θεού». Η επιβίωση της παροιμίας μας δείχνει ότι ανέκαθεν οι άνθρωποι πίστευαν σε μια ανώτερη δύναμη που μπορούσε να τους βοηθήσει σε ό,τι πρόβλημα και αν είχαν.
3. «Γιατί βαθαίνει η οδύνη, όταν βλέπεις καθαρά τι έκανες τι έπαθες μονάχος» (Τεύκρος, στίχος 250).

Το γνωμικό εννοεί ότι αυτά που βλάπτουν περισσότερο τους ανθρώπους είναι τα λάθη που κάνουν οι ίδιοι.

4. «Αυτόν που ξεχωρίζει τοξεύει πάντα ο φθόνος [...] αριστεύουν οι μικροί στον ίσκιο των μεγάλων και οι μεγάλοι ανδραγαθούν με των μικρών την προτροπή» (Χορός, στίχοι 154-159)
5. «Μετά την μπόρα όλο και κάποια αχτίδα θα φανεί» (Χορός, στίχος 253).
   Σήμερα λέμε: «Μετά την καταιγίδα βγαίνει ο ήλιος». Το γνωμικό εκφράζει την αντίληψη ότι μετά από πολλές αναποδιές θα συμβεί στο τέλος και κάτι καλό.
6. «Χρυσάφι είναι η σιωπή για τη γυναίκα» (Τεύκρος, στίχος 282).
   Το γνωμικό δείχνει τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία της Αρχαίας Ελλάδας.
7. «Ό,τι έγινε, έγινε και αυτό δεν γίνεται να αλλάξει.» (Χορός, στίχος 364).
   Το γνωμικό χρησιμοποιείται σχεδόν ατόφιο και σήμερα.
8. «Έχει ο θεός γυρίσματα στο γέλιο και στο κλάμα» (Χορός, στίχος 369).
   Το γνωμικό εκφράζει τη μεταστροφή της τύχης στην ανθρώπινη ζωή, δηλαδή την «περιπέτεια» της αρχαίας τραγωδίας.
9. «Όταν σπέρνει σκοτάδι ο θεός, βρίσκει την ευκαιρία και ξεγλιστρά από τον γενναίο ο δειλός» (Αίας, στίχοι 439-441).
   Εκφράζει την αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι οι γενναίοι μπορούν να ξεγελαστούν μόνο από τους θεούς.
10. 'Ζήσε καλά ή πέθανε καλύτερα' (Αίας, στίχος 461)
    Το γνωμικό εκφράζει την αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι είναι προτιμότερος ένας τιμημένος θάνατος παρά μια ζωή μέσα στη ντροπή.
11. 'Ή μνήμη κάνει τον άντρα αρσενικό κι η χάρη για τις χάρες που έζησε, τον άντρα βασιλιά' (Τεύκρος, στίχοι 506-507)
12. «Ο καλός γιατρός δεν θεραπεύει με ξόρκια την αρρώστια που χρειάζεται νυστέρι.» (Αίας, στίχος 565-566 Αίας).
13. Σημαίνει ότι δεν φτάνουν τα λόγια, απαιτούνται και έργα.
14. «Άδωρο δώρο κι άχρηστο, το δώρο του εχθρού» (Αίας, στίχος 641).
15. Εκφράζει την αντίληψη ότι οτιδήποτε κι αν σου δώσει ο εχθρός –ακόμα κι αν λέει πως είναι για το καλό σου– μόνο κακό μπορεί να προξενέσει.
16. «Όποιος γεννιέται άνθρωπος, σαν άνθρωπος οφείλει να ελπίζει.» (Άγγελος, στίχοι 729-73) Κάθε άνθρωπος πρέπει να σκέφτεται και να συμπεριφέρεται σαν θνητός και να μην εξισώνει τον εαυτό του με τον Θεό.
17. «Με κόπο ο κόπος τρέφεται κι άδικο κόπο τρέφει.» (Χορός, στίχοι 836-837)

18. «Ο διεφθαρμένος δεν μπορεί να εκτιμήσει το αγαθό μόνο την απουσία του (Τεύκρος, στίχοι 919-920).
19. « Οι άνθρωποι θερίζουν ό,τι σπέρνουν οι θεοί.» (Τεύκρος, στίχος 997)
    Το γνωμικό σημαίνει πως η μοίρα των ανθρώπων ελέγχεται από τους θεούς.
20. «Οι άνθρωποι δεν σέβονται νεκρό αυτόν που φοβούνται ζωντανό.» (Τεύκρος, στίχοι 947-948)
21. «Το δίκιο δίνει δύναμη στον άνδρα.» (Τεύκρος, στίχος 1084)
22. «Όποιος κλέβει στα κρυφά, ευημερεί στα φανερά.» (Τεύκρος, στίχος 1096)
23. 'Οι τίμιοι και οι ενάρετοι οφείλουν υποταγή στην εξουσία' (Αγαμέμνων, στίχος 1305) Αγαμέμνων)
    Σύμφωνα με το γνωμικό οι καλοί άνθρωποι υπακούν στους ανωτέρους τους .
24. «Μπρος γκρεμός και πίσω δύο γκρεμοί» (Τεύκρος)
    Σήμερα υπάρχει η αντίστοιχη παροιμία «Μπρος γκρεμός και πίσω ρέμα».

Αξίζει να σημειωθεί οτι οι παροιμίες που διατυπώνονται από το Χορό είναι εκείνες που έχουν μείνει αναλλοίωτες στο χρόνο καθώς εκφράζουν την αντίληψη για τη ζωή του απλού λαού, δηλαδή των θεατών στις τραγωδίες. Οι αντιλήψεις αυτές αποτυπώνονται μέσα στα έργα της εποχής και περνούν από γενιά σε γενιά μέσω της προφορικής παράδοσης. Επίσης, ο Τεύκρος φαίνεται να λέει τα περισσότερα γνωμικά στο έργο. Τα χρησιμοποιεί κυρίως ως επειχηρήματα ώστε να υποστηρίξει τη θέση του κάθε φορά. Το ίδιο κάνει και ο Αίαντας προσπαθώντας να υποστηρίξει και να δώσει δίκιο στον εαυτό του. Τα γνωμικά που συναντάμε στις αρχαίες τραγωδίες και τα έπη είναι ο καλύτερος τρόπος να μάθουν τα παιδιά ιδέες και αντιλήψεις που θα τα βοηθήσουν να ξεπεράσουν προβλήματα που θα συναντήσουν στη διάρκεια της ζωής τους. Οι αντιλήψεις που εκφράζονται μέσα από τα γνωμικά είναι διαχρονικές και ταιριάζουν σε όλες τις εποχές, γι' αυτό πολλά απ' αυτά επιβιώνουν και χρησιμοποιούνται ακόμα και σήμερα σαν παροιμίες.

Μέσα από τα γνωμικά έχουμε καταφέρει να γνωρίσουμε πολύ καλά τον κόσμο των Αρχαιών και τις αντιλήψεις τους για την ζωή, τον θάνατο, τον πόλεμο και τους Θεούς. Οι παροιμίες φανερώνουν πολλά πολιτισμικά στοιχεία των ανθρώπων της εποχής πολλά από τα οποία υιοπετούμε και

εμείς σήμερα. Γενικά, τα γνωμικά αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας ενός τόπου που μένουν στο χρόνο.